

Morgondagens högskola

Nio förslag för 2020-talets högskolepedagogik

SFS

Utgiven av Sveriges förenade studentkårer. Stockholm 2024.

Författare: Jacob Färnert och Mathilda Fredriksson

Diarienummer: P2-48/2324

Presskontakt: Leo Nyström 073 041 33 25 leo.nystrom@sfs.se

www.sfs.se

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	4
Engelsk sammanfattning	5
Bakgrund	6
En historisk tillbakablick	6
SFS arbete under 2000-talet	6
Högskolepedagogik – en fokusfråga	7
Syfte och upplägg	8
Nutid och framtid	9
Ökat behov av högre utbildning – men utan finansiering?	9
Inriktning på STEM	10
Forskningen fortsatt i förarsätet	10
En komplexare värld	11
Artificiell intelligens i högre utbildning	11
Fritt fall i svensk skola och ökade behov av stöd i högskolan	12
9 förslag för 2020-talets högskolepedagogik	14
För politiken	14
Högskolans finansiering kväver pedagogiska framgångar	14
Nationell utmärkelse för lärande	14
En nationell riktning för hela utbildningssystemet i Sverige	15
För lärosätena	15
Ställ krav på pedagogisk skicklighet och följ upp	15
Främja kollegialt utbyte och diskussion	16
Se till att lärarna får tid för högskolepedagogisk kompetensutveckling	16
För lärarna	16
Mer formativa inslag i utbildningen	16
Engagemang	17
Kompetensutveckling i studentcentrerat lärande och lärmiljöer	17

Förord

Vilken högskolepolitik ska gälla i 2020-talets Sverige? Enligt statsminister Ulf Kristerssons regeringsförklaring 2022 har universitet och högskolor en stor betydelse för samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft. Regeringsförklaringen staterar även att universitet och högskolor ska styras mer utifrån principer av utbildningskvalitet och vetenskaplig excellens.

En ambition om utbildningskvalitet i högre utbildning är det nog fler än statsministern som kan ställa sig bakom, men hur ska det åstadkommas? För oss studenter och Sveriges förenade studentkårer är fokuset ständigt riktat mot utbildningens kvalitet och förutsättningar för studier, men genom historiens gång har det blivit uppenbart för oss att högre utbildning behandlas på ett nedprioriterat sätt. Dels av politiken och de ramar som sätts, men även av de högre lärosätena. I en verksamhet som ska tillhandahålla utbildning och forskning blir den senare ofta satt i centrum och den tidigare malplacerad. Det tar sig bland annat uttryck i att bristande utbildningskvalitet tillåts fortgå, att undervisningen har en låg status som profession inom akademien, att lärare inte prioriterar pedagogisk utbildning och att undervisningsmeriter inte väger lika tungt som forskningsmeriter vid tjänstetillsättningar av lärare.

Trots att vi har haft högre utbildning i Sverige sedan 1477 och att framtiden bjuder på stora samhällsutmaningar är det här en ordning som tillåts fortsätta. Morgondagen kräver att även högre utbildning får samma uppmärksamhet som forskningen i högskolan. Framgångsrik forskning och att publicera i väl ansedda tidskrifter i all ära, men att undervisa, lära och påverka hundratals, kanske tusentals studenter på ett högkvalitativt sätt måste väl vara en minst lika stor insats för samhället.

Med denna promemoria vill SFS belysa vikten av högskolepedagogik och dess betydelse som en aspekt av kvalitet i högre utbildning. Vi presenterar nio förslag för 2020-talets högskolepedagogik, både för politiken, lärosätena och lärarna. Nu uppmanar vi högskolepolitiker, rektorer och lärare att inte bara snacka snacket utan att också gå gången.

Jacob Färnert
Ordförande

Sammanfattning

Samhället och högskolesektorn har genomgått stora förändringar sedan efterkrigstiden med en kraftig ökning av antalet studenter och en övergång från elit- till massuniversitet. Studentkårerna och Sveriges förenade studentkårer, SFS, har sedan länge drivit frågor om utbildningens kvalitet och högskolepedagogik. SFS har under 2000-talet fokuserat på att förbättra högskolepedagogiken, bland annat genom rapporten "Studentens lärande i centrum" från 2013, som betonade studentcentrerat lärande och reagerade på Autonomireformen 2011 som minskade kraven på pedagogisk kompetens vid läraranställningar.

2021 blev högskolepedagogik återigen en huvudfråga för SFS inom ramen för den politiska fokusfrågan "Förutsättningar för hög utbildningskvalitet" 2021/22-23/24. SFS genomförde flera aktiviteter och publicerade rapporter, inklusive en undersökning av forskarstuderandes pedagogiska utbildning, samt deltog i UHR regeringsuppdrag Högskolepedagogiskt lyft.

SFS har under fokusfrågans period identifierat flera utmaningar för högskolan, bland annat bristande finansiering och behovet av ökad pedagogisk kompetens bland lärare. Trots politiska satsningar på STEM-området behövs en bredare strategi för hela högskolan. Forskningen prioriteras ofta framför utbildningen, vilket påverkar kvaliteten negativt. SFS efterlyser också en nationell riktning för hela utbildningssystemet från förskola till forskarutbildning samt en ökad harmoni mellan olika eftergymnasiala utbildningsformer.

För att möta framtidens komplexa utmaningar krävs det att högre utbildning kan skapa kritiskt tänkande och demokratiska medborgare. Intåg av artificiell intelligens i högre utbildning kräver också anpassning och utbildning av lärare. Problemen i svensk skola påverkar även högskolan kombinerat med ökade behov av pedagogiskt stöd för studenter.

SFS föreslår att politiken reformerar högskolans finansieringssystem, inför en nationell utmärkelse för lärande, och skapar en nationell riktning för hela utbildningssystemet. Lärosätena bör ställa krav på pedagogisk skicklighet, främja kollegialt utbyte och se till att lärare får tid för högskolepedagogisk kompetensutveckling. Lärare bör använda mer formativa inslag i utbildningen, engagera sig i undervisningen, och utveckla kompetens i studentcentrerat lärande och lärmiljöer.

Engelsk sammanfattning

Society and the higher education sector have undergone significant changes since the post-war era, with a large increase in the number of students and a transition from elite to mass universities. Student unions and the Swedish National Union of Students, SFS, have long concentrated on issues of educational quality and higher education pedagogy. In the 2000s, SFS focused on improving higher education pedagogy, notably through the 2013 report "Student-Centered Learning," which emphasized student-centered learning and responded to the 2011 Autonomy Reform that reduced the pedagogical competence requirements for teaching appointments in higher education.

In 2021, higher education pedagogy once again became a main focus for SFS within the framework of the political focus question "Conditions for High Educational Quality" for 2021/22-23/24. SFS conducted several activities and published reports, including a study on the pedagogical education of doctoral students, and participated in the UHR government assignment Högskolepedagogiskt lyft.

During this period, SFS identified several challenges for higher education, including insufficient funding and the need for increased pedagogical competence among teachers. Despite recent political investments in the STEM fields, a broader strategy for the entire higher education sector is needed. Research is often prioritized over education, negatively affecting quality. SFS also calls for a national direction for the entire education system from preschool to doctoral education and increased harmony between different forms of post-secondary education.

To meet the complex challenges of the future, higher education must foster critical thinking and democratic citizens. The advent of artificial intelligence in higher education also requires adaptation and teacher training. Problems in the Swedish school system affect higher education, combined with increased needs for pedagogical support for students.

SFS proposes that the government reform the higher education funding system, introduce a national award for teaching, and create a national direction for the entire education system. Higher education institutions should require pedagogical competence, promote collegial exchange, and ensure that teachers have time for pedagogical professional development. Teachers should use more formative elements in education, engage in teaching, and develop competence in student-centered learning and learning environments.

Bakgrund

En historisk tillbakablick

Frågor om lärande, pedagogik och andra aspekter av utbildningens kvalitet har länge varit på studenternas agenda. Under efterkrigstiden påbörjades en kraftig expansion av högskolan. 1945 var cirka 14 000 studenter registrerade på högskoleutbildningar,¹ och höstterminen 2023 var det 373 700 studenter,² en ökning med 2 569 procent på 78 år. Sverige gick sakta men säkert från en högskolevärld med elituniversitet, där endast den ytterst eliten av samhället genomgick högre utbildning, till en verklighet med massuniversiteten där uppåt hälften av alla unga förväntas genomgå högre utbildning. I samband med att antalet studenter ökade och högre utbildning fick en större roll i samhället ökade även engagemanget för högskolefrågorna. Inför 1955 års universitetsutredning tryckte studentorganisationerna på för en debatt om kvalitetsbrister i högre utbildning och framförallt avsaknaden av pedagogisk kvalitet. Denna problematik togs åter upp drygt trettio år senare i samband med Högskoleutredningen 1989. SFS ansåg då att det fanns brister i undervisningsorganisationen, att undervisningen hade en låg status, att lärare saknade pedagogisk utbildning och att undervisningsmeriter spelade en underordnad roll vid tjänstetillsättningar.³

SFS arbete under 2000-talet

Några år in på det nya millenniet fick frågan om högskolepedagogik kraft igen i studentkårsrörelsen. För SFS riktades stor uppmärksamhet på högskolepedagogik i samband med rapporten *Studentens lärande i centrum: Sveriges förenade studentkårer om pedagogik i högskolan* som publicerades 2013, inom högskolesektorn ofta kallad "rosa rapporten" till följd av sin formgivning. Rapporten ville fokusera på aspekter av utbildningskvalitet istället för enbart utbildningskvalitet, med ambitionen om att få till en konstruktiv diskussion om hur högre utbildning kan förbättras. Högskolepedagogik lokaliserades som en viktig aspekt för utbildningskvalitet och därav cirkulerade rapporten kring den frågan. En betydande del av rapporten var det stora stödet till studentcentrerat lärande, något som har verkat som en ledstjärna för SFS politiska ståndpunkter i högskolepedagogiska frågor i tiden som kom efter rapporten. Rapporten var också i viss del en reaktion på Autonomireformen som genomfördes 2011 och som lättade på många av de krav som fanns i lagstiftningen när det kom till vilka kompetenser som ska föreligga vid anställning av lärare. Innan reformen fanns det

¹ Tegner, Onni, 2006, *Högre utbildning och forskning 1945–2005 – en översikt*, Högskoleverket, Rapport 2006:3 R, s 16.

² Universitetskanslersämbetet, "Fler studenter i högskolan höstterminen 2023", publicerad 2024-02-14, uppdaterad 2024-02-19, <https://www.uka.se/om-oss/nyheter/nyhetsartiklar/2024-02-14-fler-studenter-i-hogskolan-hostterminen-2023> [Hämtad 2024-06-17]

³ Gribbe, Johan, 2022, *Förändring och kontinuitet. Reformen inom högre utbildning och forskning 1940–2020*, Universitetskanslersämbetet, s 101.

skarpare krav i lagstiftningen på pedagogisk skicklighet för anställning som lärare i högskolan. Utöver det ställdes det i rapporten flera krav på regeringen och uppmaningar till lärosätena avseende högskolepedagogik.

Efter det följde en fortsatt debatt och diskussion om högskolepedagogiken i svensk högskola. SFS och andra aktörer fortsatte också att släppa rapporter på ämnet, genomförde undersökningar och anordna panelsamtal för att uppmärksamma frågan om lärande och pedagogik i högskolan.

Högskolepedagogik – en fokusfråga

Sedan 2021 har högskolepedagogik återigen varit på huvudagendan för SFS. Detta efter att högskolepedagogik ingick i SFS politiska fokusfråga “Förutsättningar för hög utbildningskvalitet” för verksamhetsåren 2021/22-23/24. Den politiska fokusfrågan staterar SFS huvudfokus och de frågor som kommer att få mest uppmärksamhet av organisationen under en treårsperiod, och beslutas på SFS fullmäktige av medlemskåren. Inom ramen för det har SFS genomfört flera aktiviteter. Bland annat har flera rapporter publicerats.

2021 släppte SFS en rapport om [Forskarstuderandes högskolepedagogiska utbildning](#), där vi genomförde en enkätundersökning för att ta reda på hur lärosätena efterlevde Sveriges universitets och högskoleförbunds (SUHF) rekommendationer om forskarstuderandes högskolepedagogiska utbildning. Rapporten avslutas med rekommendationer riktade mot lärosätena, SUHF och regeringen.

Under 2021 och 2023 pågick Universitets- och högskolerådets (UHR) regeringsuppdrag [Högskolepedagogiskt lyft](#), ett regeringsuppdrag som SFS tidigare har verkat för att det skulle tillsättas. SFS deltog i projektets referens- och arbetsgrupper samt tog fram rapporter som låg till underlag för projektets arbete. En del av regeringsuppdraget var att tilldela projektmedel för dem som vill utveckla högskolepedagogiken i Sverige, och SFS utförde projekt med dessa medel. Regeringen förlängde inte uppdraget trots förfrågan från både UHR och andra aktörer inom högskolesektorn om att fortsätta. Kostnaden för att hålla igång programmet hade varit ungefär 5 miljoner kronor.

2022 publicerades [Särskilt pedagogisk stöd – En kartläggning av lärosätenas insatser](#) med fokus på studenter med funktionsnedsättning och vilket stöd som finns. Rekommendationer riktas mot både lärosätena och regeringen. Rapporten lanserades med ett digitalt panelsamtal.⁴

2023 presenterades rapporten [Från ord till handling](#), en uppföljning av *Studentens lärande i centrum: Sveriges förenade studentkårer om pedagogik i högskolan* från 2013. Generellt hade lärosätena gjort någorlunda framgång med SFS uppmaningar medan politiken inte alls hade presterat på de krav som ställdes. För den fortsatta utvecklingen av högskolepedagogik ställer SFS återigen krav på regeringen och riktar rekommendationer mot lärosätena. Rapporten lanserades med ett [panelsamtal i](#)

⁴ Beklagligt nog har tekniska problem inneburit att panelsamtalet tyvärr inte finns att se längre.

[Almedalen](#), vilket spelades in av UHR. *Från ord till handling* och *Studenters lärande i centrum* var även fokus på ett av UHR:s [temacaféer](#).

2024 presenterade SFS rapporten [Högskolepedagogik – vad tycker studentkårerna?](#) som hade som syfte att engagera SFS medlemskårer och undersöka om det kunde utläsas någon spaning för framtidens högskolepedagogik. Även här riktar vi rekommendationer till lärosätena och regeringen. Rapporten lanserades med ett [digitalt panelsamtal](#).

Syfte och upplägg

Syftet med denna promemoria är att summera det arbete och slutsatser som har framkommit under det treåriga arbetet med högskolepedagogisk inom ramen för den politiska fokusfrågan “Förutsättningar för hög utbildningskvalitet” under 2021/22-23/24. Utöver det presenteras studenternas spaningar om framtidens högskola och åtgärder som bör implementeras för att kunskapsnationen Sverige ska hålla rätt kurs även i morgondagens landskap.

Nutid och framtid

I följande kapitel presenteras den analys av nutiden och framtiden som SFS gör och som ligger till grund för de förslag som läggs fram.

Ökat behov av högre utbildning – men utan finansiering?

Mycket tyder på att Sverige och världen står inför stora utmaningar både idag och i framtiden. På lång sikt behövs utbildad och kompetent personal inom flera viktiga sektorer, exempelvis lär den gröna omställningen leda till ökad efterfrågan. På kort sikt behöver även flera sektorer i samhället ökad kompetensförsörjning. Det finns redan nu svårigheter för företagen att rekrytera rätt kompetens. Mest akut och alarmerande är det för vissa av välfärdssektorerna, framförallt inom vård och skola. Det finns därmed, och kommer fortsatt att finnas, ett stort behov av högskoleutbildade.

Samtidigt har vi en högskola som går på knäna. 1993 genomfördes en av den svenska högskolesektorns största reformer, Grundbulten, som bland annat innebar ett nytt finansieringssystem för högre utbildning. Politiken la det centralstyrda och överbyråkratiska system som hade rått under 1970- och 80-talet bakom sig och istället väntade ett prestationsbaserat resurstilldelningssystem. Samtidigt blåste New Public Managements vindar som starkast och krav på effektivisering i staten blev allt mer förekommande. Högskolan lyckades inte ducka denna utveckling och sedan en tid tillbaka gäller det så kallade produktivitetsavdraget, som innebär ett årligt avdrag på ett par procent av myndigheternas anslag, även för högskolan.⁵ Redan 1999, endast sex år efter att reformen sjösattes, kritiserades systemet för att bidra till underfinansiering.⁶ I längden innebär produktivitetsavdraget nämligen att anslagen hyvlas bit för bit. I en rapport från 2018 kunde Sveriges universitetslärare och forskare (SULF) konstatera att urholkningen har lett till att det saknas sju miljarder i systemet för att utbildningen ska nå de ersättningsnivåer som var tänkt när systemet infördes 1993.⁷ Denna siffra lär inte ha blivit lägre med åren, snarare tvärtom.

Denna trend fortsatte i statsbudgeten för 2024, där särskilda satsningar riktades mot ingenjörsutbildningarna. Det räcker inte att enbart satsa på ett utbildningsområde när ersättningsbeloppen för samtliga har urholkats under en längre period. I [oppositionens skuggbudgetar](#) föreslog tre av fyra partier, Vänsterpartiet, Centerpartiet och Miljöpartiet, högre anslag till högre utbildning och forskning än vad regeringen gjorde i sin budget, men inget oppositionsparti ville stärka finansieringen till högre utbildning jämfört med vad finansieringen ligger på idag.

⁵ Detta gäller dock enbart de statliga lärosätena och inte de enskilda utbildningsanordnarna.

⁶ Westling, Håkan red), 1999, *Börjar grundbulten rosta? En debattskrift om grundutbildningen i högskolan*, Rådet för högskoleutbildning.

⁷ Åmossa, Karin, 2018, *Systemfel i kunskapsfabriken – om urholkning av ersättningsbeloppen till högre utbildning*, Sveriges universitetslärare och forskare.

Sammanfattningsvis förväntas dagens högskola att göra mer med mindre resurser. Finansieringen till högskolan behöver därmed öka för att möta efterfrågan på utbildade.

Inriktning på STEM

Det är tydligt att politiken inte väljer att prioritera högskolan i stort. Den nuvarande regeringen har dock ett fokus på STEM-området, och det är här som de satsningar som har gjorts främst har riktats. Satsningarna är välkomna och välbehövliga, men inte tillräckliga. Exempelvis är satsningen som gjordes på ingenjörsutbildningar i den senaste budgetpropositionen i praktiken liten. Där höjdes ersättningsbeloppet för Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt utbildningsområde (NTF) med 1,6 procent, utöver uppräkningsbeloppet på 3,5 procent som gjordes för ersättningsbeloppet inom samtliga utbildningsområden. Samtidigt gjordes nedskärningar för samtliga utbildningsområden med 0,5 procent i generella besparingar inom högre utbildning samt ett effektiviseringskrav om 1,84 procent på lärosätenas lönekostnader. Det innebär därmed i praktiken inte en satsning på NTF, utan snarare en mindre nedskärning än för övriga ersättningsbelopp.

Nyligen presenterade regeringen ett uppdrag till fyra lärosäten (Kungl. Tekniska högskolan, Lunds universitet, Högskolan i Borås och Högskolan Väst) att vidta åtgärder för högskolepedagogisk utveckling i ingenjörsutbildningarna, med särskild inriktning på att öka kvaliteten i matematikkurserna. Satsningar på högskolepedagogik är självklart välkomna, men lyser med sin frånvaro på övergripande nivå.

Regeringen avser även att presentera en STEM-strategi i slutet av 2024, som syftar till att Sverige ska få fler personer med gedigna kunskaper inom naturvetenskap, teknik, ingenjörsvetenskap och matematik. Regeringens fokus på STEM lär därmed fortsätta även framåt.

Forskningen fortsatt i förarsätet

Vi noterar även att forskningen fortsatt prioriteras framför grundutbildningen. Forskning och utbildning på forskarnivå utgör 58 procent av lärosätenas totala verksamhet, medan utbildning på grundnivå och avancerad nivå utgör 42 procent, och andelen av resurserna som riktas till forskning och utbildning på forskarnivå har dessutom ökat över tid.

Det är viktigt att det tas ett samlat grepp kring forskning och utbildning på grundnivå och avancerad nivå, inte minst för att det finns ett ömsesidigt beroende mellan forskning och utbildning. Utan hög kvalitet i utbildningen blir det inga nya excellenta forskare. Forskningspropositionen för de nästkommande fyra åren presenteras senare i höst, och det återstår att se om regeringen har tagit till sig av SFS uppmaning att ta helhetsgrepp kring lärosätenas verksamhet.

En komplexare värld

Samhället framstår att bli allt mer komplext. Globaliseringen har ökat ekonomiskt och kulturellt utbyte mellan länder, vilket i sin tur har skapat mer komplexa förhållanden. Lokala händelser kan nu ha globala konsekvenser, vilket kräver att mänskligheten har en sofistikerad förståelse och hantering av internationella relationer och system.

Ekonomi är också mer sammankopplad och komplex än tidigare med en stor global finansmarknad. För att skydda oss mot komplexare förhållanden, både internationellt och nationellt, har det skapats regelverk och byråkrati. Däremot går det att se att lagstiftningen inte hänger med den snabba utveckling som sker i dagens samhälle. Det blir extra tydligt inom teknikutvecklingen där lagstiftningen sällan lyckas hålla takt med nya framgångar.

En av världens största utmaningar är fortsatt miljö, hållbarhet och klimat. Även detta sätter press på ökade globala samarbeten. Samtidigt ser vi krafter som drar åt andra hållet och att samarbete i stora avgörande frågor påverkas av säkerhetspolitiska relationer. Demokratin är på tillbakagången på flera kontinenter i världen.⁸ En annan oroväckande utveckling i Sverige är att var femte ung kille tror inte att demokrati är det bästa styrelseskicket i alla lägen och mer än hälften av alla unga tror inte att politikerna kan lösa samhällsproblem.⁹

I ett komplexare samhälle blir det desto viktigare att mänskligheten kan hantera de utmaningar som uppkommer. Högre utbildning som en form av kompetensförsörjning, men även att skapa demokratiska och kritiskt tänkande medborgare, kommer att vara avgörande i att lösa framtidens utmaningar. Därför är det viktigt att en diskussion om kvaliteten och lärande i högre utbildning hålls i liv.

Artificiell intelligens i högre utbildning

Ingen har nog kunnat undgå intåget av generativ artificiell intelligens (AI) som nu är öppet för allmänheten att använda på ett enklare sätt. Självfallet påverkas också högskolan av denna utveckling.

AI i högre utbildning är något som SFS har arbetat med under verksamhetsåret 2023/24 efter beslut på SFS fullmäktige 2023. Då beslutades det att SFS skulle bilda en faktabaserad åsikt kring artificiell intelligens roll inom högre utbildning. Flera av de ställningstaganden som senare gjordes om AI av SFS behandlar frågor om lärande och utbildning. Följande formulering finns nu att hitta i SFS åsiktsprogram:

⁸ Freedom House, "Democracies in Decline". <https://freedomhouse.org/issues/democracies-decline> [Hämtad 2024-06-17]

⁹ Ungdomsbarometern, "Rapportsläpp: Generationsrapporten 2024". Publicerad 2024-02-01. <https://www.ungdomsbarometern.se/rapportslapp-generationsrapporten-2024/> [Hämtad 2024-06-17]

I och med den snabba utvecklingen av artificiell intelligens (AI) måste lärosätena anamma en användning av AI som är framåtsträvande och hållbar. Utbildning av universitets- och högskolelärare i AI är avgörande, och de bör utrustas med kunskaper och verktyg för att kunna navigera i denna nya teknik på ett ändamålsenligt sätt. SFS ska verka för att AI ska användas på ett sätt som förbättrar högre utbildning. Lärosätena ska ha goda rutiner för att hålla sig uppdaterade om utvecklingen kring AI och garantera att utbildning och forskning endast påverkas positivt, inte negativt. AI inte ska användas för att ersätta viktiga mänskliga interaktioner och ett kritiskt förhållningssätt ska värnas. SFS vision är att se en högre utbildning där AI tjänar alla studenter på ett rättssäkert sätt, och där integritet, inkludering, samt innovation är hörnstenarna i denna digitala utveckling.¹⁰

Det är uppenbart att AI kommer att fortsatt ha en stor roll framåt och påverka både samhället i stort och högre utbildning. Nya krav kommer att ställas både på lärosätena, lärarna och studenterna.

I slutet av förra året tillsatte regeringen en AI-kommission, som ska slutredovisa sitt uppdrag sommaren 2025. Kommissionen ska bland annat se närmare på AI kopplat till högre utbildning och forskning, och är därmed en utredning att hålla koll på framåt.

Fritt fall i svensk skola och ökade behov av stöd i högskolan

Högre utbildning lever inte i ett vakuum utan påverkas självklart av omvärlden. En koppling som inte alltid görs är den effekt som skolan har på den högre utbildningen.

Svensk skola brottas med många problem. Enligt den senaste undersökningen från PISA presterar svenska elever allt sämre i matematik och läsförståelse jämfört med tidigare. Enligt undersökningen av PISA från 2022 har elevernas resultat fallit till nivåerna som var 2012, då Sverige hade sitt sämsta resultat i undersökningen någonsin.¹¹ Skolverket bedömer att den svenska skolan i allt större utsträckning inte skapar ett jämlikt lärande, utan att många elever inte lär sig tillräckligt och halkar efter i sin kunskapsutveckling. Myndigheten varnar också för att skolan inte kan garantera att alla elever får de förutsättningar för lärande som behövs.¹² Det finns också en diskurs om studiero och disciplin i skolan, där statistik från OECD visar att Sverige ligger i botten när det kommer till klassrumsdisciplin.¹³

¹⁰ Sveriges förenade studentkårer, “3.10 Artificiell intelligens i högre utbildning” i *SFS åsiktsprogram*, dnr. 011-10/2324. Antaget vid fullmäktige 2023. Med ändringar antagna vid fullmäktige 2024. S 30.

¹¹ Skolverket, “PISA: en studie om kunskaper i matematik, naturvetenskap och läsförståelse”, senast uppdaterad 2024-03-12 <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/internationella-jamforande-studier-pa-utbildningsområdet/pisa-internationell-studie-om-15-aringars-kunskaper-i-matematik-naturvetenskap-och-lasforstaelse#h-ForsamratresultatiPISA2022> [Hämtad 2024-06-17]

¹² Skolverket, 2023, *Skolverkets bedömning av läget i skolväsendet 2023*.

¹³ Utbildningsdepartementet, “Sverige sämst i Europa på klassrumsdisciplin visar siffror från OECD”. Publicerad 2024-06-17.

Ovanpå detta går finansieringen av den svenska skolan mot nedskärningar, större elevgrupper, och minskad lärartäthet. En stor majoritet av lärarna tror att färre elever kommer att klara av kunskapsmålen, att det kommer bli sämre lärmiljö i framtiden och att färre kommer att få det särskilda stöd som de har rätt till i undervisningen.¹⁴ Det finns också indikationer på att både elever och föräldrar är mindre nöjda med den svenska skolan.¹⁵

Verkligheten är den att svenska elever ges sämre förutsättningar för att klara av studier på högskolenivå. Det finns också indikationer på att elevernas kunskapsutveckling starkt påverkar hur väl de senare presterar i högskolan.¹⁶ Dagens elever är morgondagens studenter. De erfarenheter och förkunskaper som eleverna får med sig från sin skolgång kommer att färga och påverka deras tid som studenter, och därmed högskoleutbildningen i stort.

En utmaning för högskolan är också att antalet studenter med behov av pedagogiskt stöd har ökat det senaste decenniet,¹⁷ en ökning som inte går att koppla till förändringar av det totala antalet registrerade studenter. Utan indikationer på att trenden är på väg att brytas är det rimligt att anta att antalet studenter i behov av stöd lär kunna fortsätta öka även framåt, eller i vart fall inte vända och börja minska.

Det här lär därför ställa ökade krav på lärosätena att tillhandahålla stöd, och även på lärarna att möjliggöra för stödet i undervisningen och vid examination. Det är viktigt att studenter får det stöd som de bedöms vara i behov av.

Det går även att göra mer för att förbättra den grundläggande tillgängligheten genom att satsa mer på generella anpassningar av undervisningen och examinationen. Med generell anpassning avses åtgärder som är till för alla studenter, oavsett om de har en funktionsnedsättning eller inte. Genom att göra vissa mindre förändringar, utifrån vad som passar den givna situationen, som är positiva för alla kan det bidra till att minska behovet av vissa typer av pedagogiskt stöd

Sammantaget finns det en påtaglig sannolikhet att den svenska skolan fortsatt kommer att misslyckas med att ge alla elever den kunskap som behövs, samtidigt som behoven av särskilt stöd på högskolenivå kommer att öka. Det resulterar i slutändan att universitets- och högskolelärare kommer att ställas inför svårare utmaningar i utbildning- och undervisningssituationer.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/06/sverige-samst-i-europa-pa-klassrumsdisciplin-in-visar-siffror-fran-oecd/> [Hämtad 2024-06-17]

¹⁴ Sveriges Lärare, 2023, "Döden för svenska skolan" *En rapport om lärares syn på nedskärningarna och deras konsekvenser*.

¹⁵ Olsson, Leo, "Svensk skola får rekordlåg betyg", Kvalitetsmagasinet. Publicerad 2020-01-15 <https://kvalitetsmagasinet.se/svensk-skola-far-rekordlagt-betyg/> [Hämtad 2024-06-17]

¹⁶ Skolverket och Universitetskanslersämbetet, 2024, *Till högskolan från gymnasieskolan. Studenternas prestationer det första studieåret*.

¹⁷ Stockholms universitet redovisar i sina årsredovisningar statistik om antalet studenter med pedagogiskt stöd på samtliga lärosäten.

9 förslag för 2020-talets högskolepedagogik

I det här kapitlet presenterar SFS nio förslag för 2020-talets högskolepedagogik. För att högskolepedagogiken ska kunna utvecklas på ett ändamålsenligt sätt under 2020-talet krävs insatser från flera aktörer: politiken, lärosätena och lärarna.

För politiken

Högskolans finansiering kväver pedagogiska framgångar

För att den pedagogiska skickligheten ska få genomslag krävs det att universitets- och högskolelärarna faktiskt får tid för undervisning. I dagsläget lever den svenska högskolan fortsatt under det prestationsbaserade resurstilldelningssystem som infördes 1993. I kombination med det statliga produktivitetsavdraget sker en kontinuerlig urholkning av utbildningens finansiering. Konsekvenserna blir större studentgrupper, sämre undervisningsmetoder, minskad tid för lärarna att förbereda undervisningsmoment, nedskärningar i studie- och undervisningslokaler, och färre antal disputerade lärare. I dagsläget får studenter i Sverige minst lärarledd tid i hela Europa. Vissa av SFS medlemskårer vittnar om att den lärarledda tiden på vissa områden ligger på så lågt som några få timmar per vecka. Universitets- och högskolelärarna behöver få förutsättningar för att undervisa och studenterna behöver tid med sina lärare. Därför är det dags för politiken att reformera högskolans finansieringssystem. SFS har tidigare presenterat flera [reformförslag](#). Om en sådan satsning inte kan realiseras bör regeringen ta initiativ till att ge en nationell myndighet ett regeringsuppdrag likt det Högskolepedagogiska lyftet, alternativt ge ett eller flera lärosäten ett nationellt ansvar för högskolepedagogisk utveckling.

Nationell utmärkelse för lärande

Det är uppenbart att vetenskaplig skicklighet belönas i större utsträckning än pedagogisk skicklighet i dagens högskola. Detta trots att det går att argumentera för att den individuella forskarens genomslag kan bli större genom att framgångsrikt undervisa hundra- eller tusentals studenter. Den vetenskapliga skicklighetens ställning går inte endast att se inom högskolan utan även utanför. Det finns flera anrika och högt ansedda utmärkelser för forskning, exempelvis Nobelpriset som årligen får stor uppmärksamhet av både akademien och allmänheten. På utbildningssidan finns det ingen nationell utmärkelse av samma karaktär. Däremot har flera lärosäten lokala utmärkelser för att uppmärksamma lärares pedagogiska insatser. Det är svårt att nå samma status som Nobelpriset, men en nationell utmärkelse för universitets- och högskolelärare skulle utgöra ett bra verktyg för att uppmärksamma lärande och högskolepedagogik samt ha ett stort symboliskt värde. Det skulle även fungera som ett sätt för universitets- och högskolelärare att uppmärksammas och meritera sig. Hur utmärkelsen ska hanteras kan ske på olika sätt, förslagsvis via ett av regeringen utsett nationellt råd eller via

någon av de kungliga akademierna. Ett alternativ är att utmärkelsen ges ut av någon av högskolesektorns organisationer såsom SFS, SULF eller SUHF. Det skulle också kunna ske gemensamt för att skapa ännu större förankring i sektorn.

En nationell riktning för hela utbildningssystemet i Sverige

Högre utbildning existerar inte i ett vakuum. För högskolesektorn har det blivit uppenbart att de brister som finns i dagens skola även påverkar högskolan. Dagens elever är morgondagens studenter, och deras skolgång kommer även ha konsekvenser för deras högskolestudier.

SFS ser inte ett behov av ökad centralstyrning av högskolan från politiskt håll, men efterfrågar en nationell riktning för hur befolkningen i Sverige ska utbildas. Det gäller hela vägen från förskola till forskarutbildning.

Det finns även ett behov av att hitta en harmoni mellan samtliga eftergymnasiala utbildningsformer, såsom högskola, yrkeshögskola och folkhögskola. Det måste vara tydligt vilken utbildningsform som ska göra vad och fylla vilket syfte så att ingen utbildningsform förväntas göra något som den inte kan eller bör göra. För SFS är högskolans signum fortsatt att utbildningen ska vara forskningsanknuten och dimensioneras utifrån studenternas efterfrågan, och det får inte kompromissas över huvud taget.

Överlag hade en blocköverskridande överenskommelse om utbildningspolitiken varit att föredra, så att utvecklingen kan vara förutsägbar och ha stadigt parlamentariskt stöd.

För lärosätena

Ställ krav på pedagogisk skicklighet och följ upp

Med Autonomireformen 2011 befriades lärosätena från skarpa krav i lagstiftningen om lärarnas pedagogiska skicklighet. Tanken från lagstiftaren var att med större frihet skulle lärosätena ta större ansvar för att säkerställa lärarnas skicklighet vid anställning och befordran. Däremot har flera uppföljningar, från både SFS och lärosätena själva, visat att lärosätena istället har lagt sig på en lägre nivå än vad lagstiftningen tidigare krävde. Flera lärosäten följer inte SUHF:s rekommendationer om att lärare ska genomgå tio veckors högskolepedagogisk utbildning. På ett av Sveriges största universitet krävs exempelvis endast fem veckor utbildning för att bli anställd som professor, den högsta möjliga lärartjänsten inom högskolan, vilket är hälften av de nationella rekommendationerna. Lärosätena behöver säkerställa att alla undervisande lärare genomgår minst tio veckors högskolepedagogisk utbildning, gärna mer över tid. Dessutom bör kurser i högskolepedagogik ingå i alla doktorandutbildningar, oavsett om doktoranden handleder/undervisar eller inte. Dessutom kan lärosätena bli bättre på att följa upp och göra insatser vid de läraranställningar som har gjorts med ett krav på att läraren ska vidareutbilda sig inom högskolepedagogik i efterhand eftersom den vid

anställningen inte uppfyller de formella kravet som finns i anställningsordningen. Utbildning är ett av högskolans två kärnuppdrag och vi studenter förväntar oss att lärosätena tar sitt ansvar, såsom lagstiftaren avsåg.

Främja kollegialt utbyte och diskussion

Trots att utbildningen inte får samma uppmärksamhet som forskningen i högskolan finns det många lärare som har hög pedagogisk kompetens, bidrar till högskolepedagogisk utveckling och ger högkvalitativ utbildning. Däremot hade dessa individer kunnat lyftas fram ytterligare internt, både på lärosätesövergripande-, institutions- och lärarlagsnivå. Engagerade och skickliga lärare som är riktiga eldsjälar bör uppmärksammas och utgöra en källa för inspiration och diskussion. Flera lärosäten använder system med excellent lärare där de lärare som innehar titeln också har en kollegialt ledande position inom utbildningsutvecklingen. Det är bra, men vi efterfrågar en större kollegial diskussion om utbildningen, undervisningsmetoder och pedagogik. Det här hjälps inte heller av att flertalet lärosäten har valt att ta bort kollegiala besluts- och beredningsformer till förmån för linjestyrning. Undervisningen bör likt forskningen få plats i de kollegiala diskussionerna i högskolan, inte minst i de enklare informella forumen på institutions- och lärarnivå.

Se till att lärarna får tid för högskolepedagogisk kompetensutveckling

SFS har i tidigare rapporter konstaterat att universitets- och högskolelärare generellt inte har någon rätt till kompetensutveckling inom högskolepedagogik enligt gällande kollektivavtal. Det har även konstaterats att trots att lärarna möjligen har tid för kompetensutveckling, så behöver den kompromissas bort till förmån för andra arbetsuppgifter. Det har också konstaterats att lärare lägger mer tid på administration än tidigare. SFS anser därför att lärarna måste få både formella möjligheter och praktiska förutsättningar för att vidareutveckla sin förmåga att undervisa och sin pedagogiska skicklighet. Lärosätena behöver säkerställa det, och framförallt minska lärarnas administrativa börda så att tid kan frigöras för kompetensutveckling och vidareutveckling av undervisningen.

För lärarna

Mer formativa inslag i utbildningen

Med formativ inslag avses sådant som sker under kursens gång. I kontrast finns summativa inslag, som vanligtvis sker i slutet av kursen. Formativa och summativa inslag behöver inte ställas i kontrast mot varandra, utan kan med fördel komplettera varandra, men SFS anser att en alltför stor övervikt mot summativa inslag riskerar att bidra till ytnriktat lärande. Därför vill SFS se ökad användning av formativa inslag när det gäller framförallt examination, återkoppling och kursvärderingar. Det är även

viktigt att stimulera och uppmuntra till feedback från studenterna under kursens gång. En farhåga som brukar figurera med formativa inslag är att det resulterar i mer dokumentation och administration för lärarna. SFS ser att det inte nödvändigtvis behöver vara fallet utan att betydelsefulla insatser kan göras i mindre form, framförallt eftersom de digitala verktygen har utvecklats betydligt under de senaste åren och kan göra det enklare att utforma formativa moment på ett kreativt sätt.

Engagemang

I författandet av den här promemorian har det under referenstagning med SFS medlemskårer blivit tydligt att lärarnas engagemang i undervisningsmoment är särskilt viktig för kvaliteten. Att definiera engagemang eller hur det stimuleras kan vara utmanande. I grunden handlar det nog inte heller endast om lärarens engagemang, utan också att skapa undervisning där studenterna tar ansvar för sitt lärande, aktivt deltar och har ett engagemang för lärande. Tidigare forskning har visat att det finns vissa lärarfaktorer som bidrar till vad studenterna anser vara dålig undervisning såsom ogynnsamma personliga egenskaper, bristfälliga pedagogiska kunskaper och en negativ syn på undervisning och studenter.¹⁸ Det viktigt att det finns ett engagemang för utbildning och undervisning även på individnivå. Ansvaret för att visa engagemang för utbildning faller på samtliga som är involverade i den, men särskilt de som har ledande lärarpositioner på lokal nivå.

Kompetensutveckling i studentcentrerat lärande och lärmiljöer

Studentcentrerat lärande har varit en klar inriktning för högskoleutbildningen och högskolepedagogiken de senaste decennierna. Övergripande innebär det att studenterna sätts i centrum och att undervisningssituationen ska aktivera studenten till att ta ansvar för sitt eget lärande. SFS ser fortsatt positivt på denna trend, samtidigt som det finns utrymme för utveckling. Lärosätena har i många fall också satsat på att anpassa lärmiljöer för bättre lärande. Det finns således ett fortsatt behov av kompetensutveckling om studentcentrerat lärande på lärarnivå och hur det kan implementeras givet dagens förutsättningar. Kompetensen om hur pedagogiken kan implementeras behöver gälla för både fysiska och digitala lärmiljöer. Den ökade digitaliseringen innebär att teknisk-administrativ personal också behöver ingå i utvecklingen för att kunna stödja lärarna och studenterna på bästa möjliga sätt.

¹⁸ Stigmar, Martin, 2009, "Att utvecklas som universitetslärare", *Högskolepedagogik – att vara professionell som lärare i högskolan*, (red. Stigmar, Martin), Liber AB, Stockholm, s. 36.

SFS